

התרנגולת וביצי הברווזים

איך בחור ממשפחה סורית טובה נשבה בקסמיה של היידיש

בשובי מן השיעור ולפני הישיבה אל השלייף, נפלטה ממני אנחה שחשבתי שהיא בלתי נשמעת. קרעכץ. אבי הזיז את המשקפיים הגדולים מעל ראשו ובהה בי בכיווץ הגבות והמצח. הפניתי לעברו את הפדחת והתחלתי בעבודה. האנחה כבר הייתה מאחוריי, אבל היא לא הייתה סתם אנחה, היא הייתה קרעכץ, וקרעכצים היו דבר בלתי מצוי במשפחתנו הדמשקאית. ולא שלא סבלו שם. ולא שלא התלוננו מרה – אבל לא כלפי חוץ. בפנים, בחדרי חדרים, התלוננו. איש־איש הלין על חייו ועל נסיבותיו. בינו־לבינו. בין הכתלים. מרגע שיצא הקרעכץ, לא היה אפשר להשיבו למקום שממנו יצא. ולא רק המקום – הכול שוב לא היה כשהיה.

אני זקוק ליידיש כשם שאני זקוק לערבית. לערבית אני זקוק כי דמה בדמי זורם, וליידיש – משום שאין לי בה לא נחלה ולא בית. אבל שתיהן, גם הערבית וגם היידיש, יונקות אצלי מאותו המקום עצמו: מן הלא־כאן, מן הלא־עכשיו. מן הגולה. לפני שנים קמתי ועשיתי לי גולה. שש שנים ישבתי על סיר הבשר בפריז, מילאתי את המזוודות בקילוגרמים של גולה, חזרתי אל הארץ.

כשישבתי בגלות הייתי טובול בצרפתית. בפנים שקשקה העברית בין הכתלים – לא ביקשה שאתן לה לצאת, ולא פתחתי לה לא דלת ולא פשפש. השארתי אותה כלואה בפנים, שתתחמם על אש קטנה. חזרתי לארץ עם עצמי ועם המזוודות. רק בארץ מצאתי את היידיש, ורק בעקבות היידיש מצאתי את הערבית. יחד מצאתי אותן, כמעט בכפיפה אחת: הראשונה מן הלא־דם, והשנייה מן הדם.

ככה זה התחיל: יידיש למדתי באוניברסיטת תל אביב, בקורס קיץ אינטנסיבי. ארבע־חמש שעות בכל בוקר. בכל יום חזרתי בצהריים מן השיעורים כדי לעבוד כשוליה בחנות של אבי הצורף. יום יום נכנסתי אל החנות ברחוב גרוזנברג, הוצאתי את הכיסא הקטן מנקבתו, התיישבתי מול מכשיר השלייף והתחלתי למרק את הטבעות. אבי ישב תמיד בפנינה שלו, ובינינו חצצה הכספת הזקנה. כשהייתי ילד נהגתי לשבת על הכספת הזאת

ולבלוש אל הרחוב, אל העוברים והשבים, שהיו מציצים לפעמים בחלון הראווה, ולפעמים היו נוקשים באצבעותיהם על חלון הראווה, ומדי פעם הרהיבו עוז וביקשו להיכנס. אבא היה מזיז את המשקפיים הגדולים שהגנו על עיניו מעבודת ההלחמה ומניסור הזהב. הוא תמיד היה סוחר ברך מאוד: לא פעם היה מנופף בידי אל הלקוחות, להורות שאי אפשר, שסגור.

בתחילת אותו קיץ סיפרתי כבודך אגב לאבי שנרשמתי לקורס יידיש. "יידיש?" הוא שאל, בעודו רכון מעל שולחן העבודה שלו ומנסה להלחים שרשרת שנקרעה. הוא הניח את השרשרת מידו ובהה בי בתמיהה. "יידיש", אישרתי. "מה לך וליידיש?" הוא שאל, ומוחי התחיל לעבוד בקדחתנות. איך בכלל עונים על שאלה כזאת? מה לי וליידיש? שום דבר, וגם הרבה מאוד.

אבי המשיך לבהות בי שעה ארוכה. תיארתי לעצמי שהוא שואל בלבו היכן טעה. בנו הבכור, נכד למשה ולסובחייה סקאל, צאצא למשפחה דמשקאית גאה – הולך ללמוד יידיש? אבל הוא לא אמר דבר. על כורחי נזכרתי במשל שהמשיל טוביה החולב לבתו, שלבה הלך אחרי פרצ'ק המכונה "פלפלת":

"למה הדבר דומה? לתרנגולת שהייתה דוגרת על ביצי ברווזים. יצאו הברווזים לאוויר העולם ועמדו על רגליהם, קפצו לתוך המים והתחילו שוחים בנהר. עמדה התרנגולת על שפת הנהר והביטה אחר אפרוחיה, עומדת ומקעקעת במר-נפשה*."

אבל אבי בלע את הלשון וחזר להתעסק בשרשרת, להלחים את חלקיה זה לזה, שלא ייתלשו ממקומם וייפלו חלילה מן הצוואר. עזבתי אותו וחזרתי לענייניי. בשעה שש וחצי בערב הוא העיף מבט בשעון ואמר לי: "סקר איל דיקה", כלומר, בתרגום חופשי מערבית-סורית: "סגור את הבאסטה".

והחל ביום המחרת, כשלמדתי יידיש בכל יום באוניברסיטה, וכששבתי מן היידיש אל העיר, נכנסתי אל החנות, והנה אני כבר בחזר מגודל. אפשר לומר, גבר. בן שלושים. שלושים – אבל ללא יוצאי חלציים. שלושים – אבל בלי מקצוע ביד, פרט למכשיר השלייף העומד דומם תחתיי ומחכה שאשב לצדו. וככה, בשובי מן השיעור ולפני הישיבה אל השלייף, נפלטה ממני אנחה שחשבתי שהיא בלתי נשמעת. קרעכץ.

אבי הזיז את המשקפיים הגדולים מעל ראשו ובהה בי בכיווץ הגבות והמצח. הפנית לעברו את הפדחת והתחלתי בעבודה. האנחה כבר הייתה מאחוריי, אבל היא לא הייתה סתם אנחה, היא הייתה קרעכץ, וקרעכצים היו דבר בלתי מצוי במשפחתנו הדמשקאית. ולא שלא סבלו שם. ולא שלא התלוננו מרה – אבל לא כלפי חוץ. בפנים, בחדרי חדרים, התלוננו. איש-איש הלין על חייו ועל נסיבותיו. בינו-לבינו. בין הכתלים.

מרגע שיצא הקרעכץ, לא היה אפשר להשיבו למקום שממנו יצא. ולא רק המקום – הכול שוב לא היה כשהיה. בן שלושים באתי אל היידיש, ובן שלושים וקצת, פירוורים ממש, יצאתי ממנה, אבל האנחה הזאת שינתה בי איזה דבר. מי שהכיר אותי – ידע. מי שלא הכיר, לא היה לו אכפת. אבל לי היה.

המורה ליידיש באוניברסיטה, בירנבוים, אברך רך בשנים היה, כך הוא נראה לי אז. זאת

* תרגום: י"ד ברקוביץ'.

הייתה השנה הראשונה שבה לימד. אָנהייבערס: קורס מתחילים. הייתי פרח יידיש, את החלב היה אפשר לנגב לי מהשפתיים. ככה באתי אל היידיש. וככה הוא מצא אותי: מלא תשוקה לשפה הזאת, שבשנים האחרונות נעשיתי מוקף בה, בגלל חברים, לא בגלל שאר־בשר. חברים שלי היו שקועים ביידיש עד צוואר. היידיש שלהם הייתה לי רחוקה אבל בהישג יד. הייתי צריך רק לרצות. ואיך הגעתי אני אל היידיש? אני אגיד: דרך הגרמנית. שפת אשכנז, קולגות היו מדברים בה, בפריז. חמי היה מדבר בה, בינו־לבינו. איש מילדיו לא דיבר אתו בשפה הזאת, שהשאירו מאחור בברלין. בני משפחה היו להם, נחלצו מן התופת עוד לפני שהיה תופת. רק סבתא אחת נספתה, וגם זה טרם הוכח שחור־על־גבי־לבן. בקיצור, אני נקראתי אל הדגל, לדבר עם חמי בשפת אמו ואביו. בגלל הקולגות, בגלל גלות, בגלל מוזיקה של באך שנעמה לאוזניים שלי. הקנטטות האלה, של באך, פילסו מסילות לדבר שהיה לבי בגלות. וככה הגעתי אל השפה.

ישבתי בברלין, למדתי את השפה. זה כבר היה זמן קצר אחרי שובי אל הארץ. ואז, פחות משנה אחרי למידת השפה שם, בברלין, סובבתי לעומתה את הגב והתחלתי ללמוד יידיש. ככה, אפשר להגיד: כדי שהאחת לא תלך פייפן, צריך היה שהאחרת תלך קאפוט. מה נתנה לי היידיש? אולי צריך לשאול: מה אני נתתי לה. המורה שלי, האברך, סמפּט אותי מאוד. בכל פעם היה אומר, מבקש, מפציר בנו תחינה, שנקרא בקול רם בכיתה. הוא היה אומר: "ווער האָט חשק?" בטון מתנגן. למי יש חשק? אבל איש לא רצה לפצות פה. שכנתי לספסל הלימודים, שחבשה אותו יחד אתי – אני לא זוכר את שמה ולא את קלסתר. אבל אני זוכר את היטב את היום שבו היא שאלה את סבתה: "סבתא, איך אומרים מרפק ביידיש?". "אין לי מושג", השיבה הסבתא, "זה אף פעם לא כאב לי".

נו, בגלל זה החברים שלי לא רצו לפצות פה. כי היידיש שלהם הייתה יידיש של כאב. אבל בשבילי זאת הייתה יידיש של חופש. כמו הגרמנית, רק באותיות שלי – אותיות שינקתי בתל אביב. האותיות האלה עשו חיבורים מוזרים, והדקדוק הזכיר לי ימים יפים שלמדתי גרמנית בברלין. אבל הפעם באותיות שלי. המורה בירנבוים, האברך הרחום, היה מזמין אותי אל הלוח. בכל פעם שטעיתי הייתי מרכין את הראש כמי שנתפס בקלקלתו, אבל הוא הסביר לתלמידים שלא טעות היא, כלל וכלל לא, שהרי בוויילנה היו מדברים כך. ואני חשבתי על סבתא טובחייה ועל סבא משה בדמשק, אומרים: לאָמיר לאָמיר, ניסע אל הארץ. ולא עושים קרעכץ.

קיצורו של דבר, למדתי יידיש בכל בוקר, וליטשתי טבעות אחר הצהריים, ומדי פעם פלטתי קרעכץ, ולבסוף גם אבי התרגל אליו ושוב לא כיווץ לעברי לא גבות ולא מצח. הוא עבד בשתיקה, ומדי פעם שלח אותי למלא את בלון הגז. לצדו הייתה מונחת תמונה של הוריו, צעירים בשחור־לבן. מעל התמונה הייתה מלופפת שרשרת זהב וממנה היה משוך תליון ירוק בצבע אזמרגד.

בהפסקות באוניברסיטה הייתי עומד ובוהה בבחור גרמני בלונדי ותמיר שעמד בנעלי מוקסין ותמיד כרסם ברוגלך. לידו עמדה צעירה יפנית וקשקשה אתו ביידיש, והוא האזין לה בשתיקה. היא מתחה את צווארה כלפי פניו המצודדים, והוא הרכין את ראשו לעברה, וככה עמדו השניים ודיברו, ואני עמדתי מרחוק ולא שמעתי מה הם אומרים – לא את הצליל, לא

את המשמעות ואפילו לא את הנימה. אבל חבריי הקיפו אותי, ואחד מהם אמר, לאָמיר, והיה איזה פועל אחרי הלאָמיר הזה, ואני הפטרתי, לאָמיר לאָמיר, אבל רגליי היו נטועות במקום. כשהסתיים קורס היידיש המשכתי לבוא אל החנות, אבל עד מהרה כבר לא בקעו קרעכצים מהסרעפת שלי, ששאפה את אבק הזהב של הטבעות ממכשיר השלייף ואט אט התמלאה בו, באבק הזהב. אחר כך הפסקתי לבוא לחנותו של אבי והותרתי אותו ישוב שם, בגומחתו, ליד התמונה של הוריו. למקומות אחרים הפלגתי, ואת היידיש עזבתי לגמרי. חברים סביבי היו משגשגים ביידיש, מחברים דיסרטיציות, כותבים עבודות דוקטור, מגנים על עבודות הדוקטור. ואני הייתי נשרך מאירוע לאירוע, אורח קרוא אבל בשפה לא-לו. ובכל זאת, משהו מן היידיש הזאת נשאר.

מה נשאר מן היידיש? אולי יופי, משהו לא-מכאן. אבל נותר ממנה גם משהו שאפשר לקרוא לו "עכשיו". כן – קילוגרמים של עכשיו. אחר כך הלכתי מן היידיש אל הערבית, כמו אדם שמגשש אחרי ביתו, מגשש ומגשש. אבל גם שם לא מצאתי את הבית. ואולי בכל זאת מצאתי משהו: את השבר מצאתי. ואת הסדק. והרי גם זאת נחמה. וככה – רק כמה שבועות חייתי בתוך היידיש, אבל הם היו שבועות יפים. בקיץ שלאחר מכן חייתי כמה שבועות בערבית, ולבסוף שבתי משתייהן, היידיש והערבית, כמי שהציץ ונפגע. אל העברית שבתי. ואל לשונות אחרות.

עכשיו אני יושב בעקבה, מול ים סוף. מן העבר השני של המים – אילת והרי אדום. וכמה ברכות משובצות במרצפות לרגליי, תחת המרפסת – ברכות של מים רדודים וברכות שחייה. ומעבר לאלה – המים הצוננים של חודש ינואר. וערבית בוקעת מן המרפסות המקיפות אותי, וערבית על השלטים בירדן, מגבול אלי גבול. ושפת אבי היא זאת שבוקעת מן המקומות האלה, שפת אבי שאין לה סוף.

עקבה, ירדן, ינואר 2018